

УДК 342.7

В. Ю. Пряміцинвикладач кафедри публічного права
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»**С. С. Страхов**студент факультету соціології і права
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВЧОГО ВСТАНОВЛЕННЯ ПОЧАТКУ ПРАВА НА ЖИТТЯ ЛЮДИНИ

У дослідженні розкривається проблематика повноправного здійснення права на життя людини. За останнє століття розуміння права на життя значно видозмінилось, воно визнане міжнародним співтовариством і розуміється більш широко, особливо якщо говорити про його початок і закінчення. Безумовно, початок права на життя залежить від початку визнання його державою на законодавчому рівні, як будь-якого іншого права, хоч воно і визнане як основне природне право людини.

Ключові слова: право на життя, охорона, плід, народження, ембріон.

Постановка проблеми. Одностайності щодо розуміння початку права на життя немає ні серед наукової спільноти, ні в міжнародному праві, ні на національному рівні, ні навіть у законодавстві держав-учасниць Генеральної Асамблеї ООН. Законодавче закріплення права на життя державою надає їй статусу правової та соціальної цінності. Проте питання початку права на життя є досі невирішеним та актуальним серед вітчизняних учених. С. Черниченко стверджує, що «без забезпечення права на життя стає безглуздим ставлення питання про дотримання інших прав і свобод» [1, с. 306]. Погоджуючись із ним, ми вважаємо, що право на життя є основоположним і розгляд його проблематики є основою розгляду питань правового статусу людини

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Це питання розглядалось такими вченими, як М. Малеїна, В. Сальніков, Е. Кузнецов, Ю. Старо, М. Буроменський, В. Євінтов, В. Денисов, Л. Заблоцька, П. Рабінович, Р. Стефанчук.

Мета статті – визначити початок права на життя та можливості людини користуватись цим правом у повному обсязі.

Виклад основного змісту. Право на життя є фундаментальним правом для будь-якого законодавства, про це зазначає Н. Матузов: «Право на життя – перше фундаментальне

природне право людини, без якого всі інші права втрачають сенс» [2, с. 198]. С. Черниченко стверджує, що «без забезпечення права на життя стає безглуздим ставлення питання про дотримання інших прав і свобод» [1, с. 306]. О. Стефанчук вважає, що під поняттям «життя» треба розуміти особисте немайнове благо, суть якого полягає у фізичному, психічному та соціальному функціонуванні людського організму як єдиного цілого [3].

О. Старко теж висвітлює свій погляд на вживання дефініції «право на життя», на його думку, питання вживання цієї дефініції у юридичній літературі є надзвичайно дискусійним. Хоча, за його словами, це поняття дуже широко використовується, але є багато противників використання цього терміна, і він належить до них [4, с. 55]. Натомість, як він зазначає, пропонується вживання таких понять, як «право на недоторканність життя», «право на народження» [5, с. 163].

Конституція України закріплює розуміння права на життя та його державний захист, а саме те, що «... кожна людина має невіддільне право на життя. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави – захищати життя людини. Кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань» [6]. Зага-

лом, для України ця норма є новою, оскільки до прийняття Конституції незалежної України 1996 року цієї норми не було.

Для дослідження цього права варто почати з його ознак. Право на життя, за законодавством України, є абсолютним правом, а отже, не може бути жодним способом обмежено, що передбачено в статті 64 Конституції України [6]. Воно є особистим немайновим правом, це визначає Цивільний кодекс України, а отже, належить кожній фізичній особі від народження або за законом. Фізична особа не може відмовитися від особистих немайнових прав, а також не може бути позбавлена цих прав [7].

Конституційна норма про право на життя є надзвичайно загальною, немає деталізованих аспектів, які б визначали чіткі рамки початку та закінчення дії цього права. Право на життя в людини з'являється, безумовно, тоді, коли держава починає його регулювання та захищати.

Визначимо, коли ж його починає регулювати держава. Основна норма, що закріплює початок права на життя, міститься в частині 6 статті 281 Цивільного кодексу України, що встановлює: «Штучне переривання вагітності, якщо вона не перевищує дванадцяти тижнів, може здійснюватися за бажанням жінки. У випадках, встановлених законодавством, штучне переривання вагітності може бути проведене під час вагітності від дванадцяти до двадцяти двох тижнів. Перелік обставин, що дозволяють переривання вагітності після дванадцяти тижнів вагітності, встановлюється законодавством» [7]. Отже, держава за загальним правилом визнає право на життя, починаючи з дванадцяти тижнів вагітності.

Також варто зауважити, що, за Законом України «Про внесення змін до статті 281 ЦКУ» від 2 листопада 2004 р., максимальний термін переривання вагітності був змінений із 28 тижнів до 22 тижнів [8]. Цивільний кодекс України визначає право на життя фізичної особи, згідно з ним фізична особа набуває прав та обов'язків із настанням такого правового стану, як правоздатність. Відповідно до статті 25 Цивільного кодексу України «цивільна правоздатність фізичної особи виникає у момент її народження» [7].

Стаття 6 Закону «Про охорону дитинства» підтверджує настання права на життя з моменту народження: «Кожна дитина має право на життя з моменту визначення її живонародженою та життєздатною за критеріями Всесвітньої організації охорони здоров'я» [9].

Дефініцію моменту народження визначає Наказ Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження Інструкції з визначення критеріїв перинатального періоду, живонародженості та мертвонародженості, Порядку реєстрації живонароджених і мертвонароджених»: «Живонародження – вигнання або вилучення з організму матері плода, який після вигнання/вилучення (незалежно від тривалості вагітності, від того, чи перерізана пуповина і чи відшарувалась плацента) дихає або має будь-які інші ознаки життя, такі як серцебиття, пульсація пуповини, певні рухи скелетних м'язів» [10].

Вищезгадана стаття 25 Цивільного кодексу України все ж таки передбачає, що в законодавстві України у випадках, встановлених законом, охороняються інтереси зачатої, але ще ненародженої дитини. Один випадок, у якому прямо зазначено про охорону ще ненародженої дитини (у цьому випадку насцитуруса), передбачає лише стаття 1222 Цивільного кодексу України [7]. Отже, законодавство України визначає, що право на життя починається з моменту живонародження і випадків, коли життя ще ненародженої дитини охороняється, окрім насцитуруса, не передбачає.

Спостерігаючи процес здійснення будь-якого права людини, можна зробити висновок, що воно починається з виникнення певних обставин або з початком охорони або регулювання його державою. Як тоді пояснити те, що держава починає регулювати життя плоду (плід – внутрішньоутробний продукт зачаття, починаючи з повного 12-го тижня вагітності (з 84 доби від першого дня останнього нормального менструального циклу) до вигнання/вилучення з організму матері) [10], який ще не народився, якщо право на життя в Україні виникає з моменту народження?

У Цивільному кодексі України чітко прослідковується, що держава починає захищати життя ембріона з 12 тижня після зачаття, тобто з того моменту, коли ембріон стає плодом, але все ж таки дозволяється аборт до 22 тижнів за обставинами, передбаченими Постановою Кабінету Міністрів України від 15 лютого 2006 р. № 144 «Про реалізацію статті 281 Цивільного кодексу України».

Також за вже раніше зазначеною Інструкцією МОН «новонароджений – живонароджена дитина, яка народилася або вилучена з організму матері після повного 22-го тижня вагітності (з 154-ої доби від першого дня останнього нор-

мального менструального циклу) [10]. Ця дефініція доводить, що плід після 22 повних тижнів уже є цілком сформованим організмом.

Плід у цьому розумінні вважається новонародженим, тобто може цілком нормально розвиватись, і сучасна медицина це доводить. Виходити дитину вже на 22 тижні з вагою близько 500 грам можливо, і це є не одиничним випадком. З цього можна зробити висновок, що право людини на життя фактично починається з 22 тижня після зачаття, оскільки це підтверджується медициною та законодавством.

Головним аспектом права на життя є, безумовно, його невіддільність, воно належить кожній людині незалежно від будь-яких обставин, надається не державою, а природою. Чому ж плід після 22 тижнів не вважається уже людиною, якщо медично доведено, що після такого терміну він уже все відчуває і в разі народження може нормально існувати?

В утробі матері плід не охороняється належним чином, медичні та соціальні фактори вказують на необхідність законодавчого врегулювання, і варто зазначити спроби цього закріплення. Нещодавно в Україні розглядався проект закону України від 27 березня 2017 р. № 6239, суть якого полягає в тому, що аборти дозволені в термін, який не перевищує 22 тижнів, за 3 умовами: якщо вагітність несе пряму загрозу життю вагітної жінки, якщо є медичні показання щодо патології плоду, несумісної з життям дитини після народження, якщо зачаття дитини відбулося внаслідок зґвалтування [11]. Проте цей законопроект 20 березня 2018 р. був знятий із розгляду [12]. У разі прийняття цього законопроекту, можливо, законодавчо це був би крок до визнання права на життя з 22 тижня вагітності.

Важливим аспектом захисту плоду є кримінально-правова охорона – кримінальна відповідальність за вбивство матері і плоду або тільки плоду. За чинним законодавством України, кримінально-правова охорона передбачається такими положеннями: як обтяжуюча обставина за вчинення злочину щодо жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності, обтяжує кримінальне покарання (пункт 7 частини 1 статті 67 Кримінального кодексу України); умисне вбивство жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності, утворює кваліфікований склад злочину (пункт 2 частини 2 статті 115 Кримінального кодексу України); умисне тілесне ушкодження визнається тяжким,

якщо воно спричинило переривання вагітності (частина 1 статті 121 Кримінального кодексу України) [13].

Велику небезпеку становлять «мисливці» за стовбуровими клітинами, які обманом або іншим чином добувають із плоду ці самі клітини шляхом убивства. Фактично за це кримінальної відповідальності не передбачено, тому що плід не має за законодавством права на життя, а отже, не можлива його охорона. До прикладу за законодавством Каліфорнії, на відміну від українського законодавства, встановлюється кримінальна відповідальність за вбивство ембріона [14, с. 125–137].

Чому ж держава не визнає права на життя за плодом, що тягло б за собою кримінальну відповідальність за його вбивство? Невизначеність є також у міжнародному законодавстві, багато вчених описують невизначеність початку права на життя як у міжнародному, так і в національному праві. Зокрема, М. Гвагвалія, згадуючи рішення «Во проти Франції», говорить: «Для вирішення цієї справи по суті Суд мав визначити момент виникнення права на життя. І знову ж таки Судом було «делеговано» вирішення цього питання на національному рівні» [15, с. 53]. Вона наголошує про перекладання відповідальності Європейським судом за визначення початку права на життя, а слідом кримінальної відповідальності за позбавлення цього права, на національне законодавство та, навпаки, національним законодавством на Європейський суд. М. Гвагвалія робить висновок, до якого доходить багато вчених: «Необхідно законодавчо визначити, з якого моменту держава здійснює охорону права на життя ненародженої дитини» [15, с. 53].

Отже, визначимо зв'язок до цього питання міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Україною шляхом підписання, ратифікації, затвердження, прийняття договору, приєднання до договору [16]. Насамперед треба зазначити, що першим документом, який закріпив невіддільне право на життя кожної людини, є Загальна декларація прав людини, прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р. У статті 3 зазначено: «Кожна людина має право на життя, на свободу і на особисту недоторканність» [17].

Документом, який підкріпив декларацію і деталізував право на життя, є Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, стаття

6 якого зазначає: «Право на життя є невіддільним правом кожної людини. Це право охороняється законом. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя» [18].

Першим документом, що проголошував права дитини та вказував про захист дитини до народження, була Декларація про права дитини, в преамбулі якої вказано: «Дитина внаслідок її фізичної і розумової незрілості потребує спеціальної охорони і піклування, зокрема належного правового захисту до і після народження» [19].

Конвенція про права дитини (20 листопада 1989 р.) у статті 1 вже не деталізувала право дитини на життя, залишаючи це на розсуд національного законодавства, вказуючи: «Для цілей цієї Конвенції дитиною є кожна людська істота до досягнення 18-річного віку, якщо за законом, застосовуваним до цієї особи, вона не досягає повноліття раніше» [20].

Під час ратифікації конвенції Верховна Рада України не зробила тлумачення конвенції на національному рівні, хоча деякі держави-учасниці вдавалися до таких заходів. Наприклад, Німеччина під час ратифікації конвенції зазначила, що право на життя, за її тлумаченням, розпочинається в момент запліднення [21, с. 74].

Отже, можна припустити, що людською істотою є плід на 22 тижні вагітності, але про це міжнародне законодавство нічого не говорить і норму цю не деталізує. І тому прикладом є стаття 6 Конвенції про права дитини, що передбачає: «Держави-учасниці визнають, що кожна дитина має невіддільне право на життя» [20]. Тоді виходить, що держави лише зобов'язуються захищати невіддільне право на життя людини, а обов'язок визначати за конвенцією початок права на життя делегується самій державі-учасниці.

Яскравим прикладом невизначеності Європейської комісії з прав людини в питанні початку права на життя слугує справа «Патон проти Об'єднаного Королівства». Комісія по справі вперше заявляє, що поняття «кожна дитина» цілковито не визначено. Воно фігурує у статті 1 і розділі 1, окрім статті 2(1), у статтях 5, 6, 8 до 11 і 13. Комісія зауважує, що майже в усіх статтях це поняття є невизначеним. У жодній статті Конвенції чітко не вказано, що його можна вживати стосовно ненародженої дитини, хоча такого застосування у виняткових випадках, згідно зі статтею 6 (1), не можна цілковито виключити [22].

Із зауважень Європейської комісії з прав людини чітко прослідковується невизначеність із цього питання. Отже, можна зробити висно-

вок, що кожна держава-учасниця Конвенції про права дитини повинна була під час надання згоди на обов'язковість норму про право на життя тлумачити по-своєму, щоб не виникало спорів на національному рівні, як, наприклад, у Німеччині. Ще одним прикладом невизначеності в міжнародному праві щодо питання початку права на життя є справа «Брюггеман і Шойтен проти Німеччини». Європейська комісія з прав людини встановила, що заборона абортів стала б порушенням ст. 8 Конвенції про захист прав людини, але водночас, що цікаво, Комісія зазначила, що вона не вважає обов'язковим вирішувати, чи варто розглядати ненароджену дитину як «живу» у розумінні статті 2 Конвенції [23].

Висновки і пропозиції. З вищевикладеного можна зробити висновок про те, що українське законодавство в аспекті початку права людини на життя є недосконалим і потребує змін. Ратифіковані міжнародні договори в питанні визначення початку права на життя допомогти не можуть, адже в них самих не визначено чіткого терміну початку права на життя, що підтвердив наш аналіз чинних міжнародних договорів. Вони надають вільне право для держав-учасниць самостійно визначити початок права на життя в національному законодавстві, як, наприклад, Німеччина під час ратифікації договору зазначила про початок права на життя з моменту зачаття. Європейський суд із прав людини й громадянина та Європейська комісія не дають чіткого визначення права на життя і вважають, що його початок залежить і від національного законодавства, і від ситуації, за якої розглядається ця проблема.

Розглянуті нами джерела свідчать про необхідність зміни національного законодавства і визнання повного права на життя з 22 тижня вагітності, оскільки необхідність цього вказують медичні і законодавчі передумови. Після конституційного визнання цього права необхідно прийняти відповідні зміни до кримінального законодавства – так буде забезпечена охорона дітей ще до їх народження.

Список використаної літератури:

1. Ашавский Б.М., Бирюков М.М., Бордунов В.Д. и др. Международное право: учебник для специальности «Юриспруденция» / Под ред. А.А. Ковалева, С.В. Черниченко; Дипломат. акад. МИД Рос. Федерации. Москва: «Омега-Л», 2006. 831 с.
2. Мірошніченко О.А. Право людини на життя (теорія та практика міжнародного співробітни-

- цтва): дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.11. Х., 2004. 191 с.
3. Стефанчук Р.О. Цивільне право України: навч. посібник. К.: «Наукова думка», 2004. 361 с.
 4. Старко О.Л. Поняття та зміст права на життя. *Історико-правовий часопис*. 2013. № 1. С. 55–59.
 5. Ольховик Л.А. Право на життя. *Актуальні проблеми політики: зб. наук. пр.* Одеса: «Юридична література», 2003. Вип. 17. С. 160–167.
 6. Конституція України / Законодавство України. *Офіційний веб-сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
 7. Цивільний кодекс України / Законодавство України. *Офіційний веб-сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
 8. Закон України «Про внесення змін до статті 281 Цивільного кодексу України» / Законодавство України. *Офіційний веб-сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-15/ed20160611/card3#Files>.
 9. Закон України «Про охорону дитинства» / Законодавство України. *Офіційний веб-сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>.
 10. Закон України «Про затвердження Інструкції з визначення критеріїв перинатального періоду, живонародженості та мертвонародженості, Порядку реєстрації живонароджених і мертвонароджених» / Законодавство України. *Офіційний веб-сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0427-06>.
 11. Законопроект України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обмежень із проведення операцій штучного переривання вагітності (абортів)» / Законодавство України. *Офіційний веб-сайт Верховної Ради України*. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JH4TB00A.html.
 12. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обмежень із проведення операцій штучного переривання вагітності (абортів) / Законодавство України. *Офіційний веб-сайт Верховної Ради України*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61424.
 13. Кримінальний Кодекс України / Законодавство України. *Офіційний веб-сайт Верховної Ради*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
 14. Mason J., McCall Smith A. Law and Medical Ethics. London: Butterworths, 1999. 587 s.
 15. Гвагвалія М.М. Право на життя ненародженої дитини: міжнародно-правовий аспект. *Цивільно-процесуальна думка*. 2016. № 4. С. 52–54.
 16. Закон України «Про міжнародні договори» / Законодавство України. *Офіційний веб-сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15>.
 17. Загальна декларація прав людини / Законодавство України. *Офіційний веб-сайт Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
 18. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права / Законодавство України. *Офіційний веб-сайт Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043.
 19. Декларація про права дитини / Законодавство України. *Офіційний веб-сайт Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384.
 20. Конвенція про права дитини / Законодавство України. *Офіційний веб-сайт Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021.
 21. Левандовські К.М. До питання правового статусу ембріона людини. *Університетські наукові записки*. 2014. № 1. С. 69–82.
 22. Міжнародні стандарти захисту прав людини та практика їх застосування «Справа Патон проти Сполученого королівства». С. 85–93. URL: http://medicallaw.org.ua/uploads/media/09_02.pdf.
 23. Практика Європейського суду з прав людини щодо застосування статті 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (право на життя). *A2K.Блог*. URL: <http://a2k.ua/ua/praktika-evropejskogo-sudu-sprav-ludyny>.

Прямыцын В. Ю., Страхов С. С. Проблемы законодательного установления начала права на жизнь человека

В исследовании раскрывается проблематика полноценного осуществления права на жизнь человека. За последнее столетие понимание права на жизнь значительно видоизменилось, оно признано международным сообществом и понимается более широко, особенно если говорить о его начале и окончании. Безусловно, начало права на жизнь зависит от начала признания его государством на законодательном уровне, как любого другого права, хотя оно и признано как основное естественное право человека.

Ключевые слова: право на жизнь, охрана, плод, рождение, эмбрион.

Priamitsyn V. Yu., Strakhov S. S. Problems of legislative establishment of the beginning of the right to human life

The study reveals the issue of the full exercise of the right to a person's life. Over the last century, the understanding of the right to life has changed considerably, recognized by the international community, and understood more broadly, especially when it comes to its beginning and end. Of course, the beginning of the right to life depends on the beginning of recognition by his state at the legislative level, as any other right, although it is recognized as the basic natural right of man.

Key words: right to life, protection, fetus, birth, embryo.